

Лепенски Вир

Да би се истражило једно малено насеље из епохе млађег каменог доба, отпочето је 1965. године са археолошким ископавањима на ниској дунавској тераси покрај Лепенског Вира. Тада нико није слутио да је ово место, које се налази у беспућу Ђердапа, некад било и средиште једне од најсложенијих и најблиставијих култура праисторије. То је постало јасно две године касније: испод насеља првих земљорадника и сточара из периода 5300-4800. г. пре н. е. откривени су споменици који су изненадили цео свет. У седам великих, сукцесивно подизаних насеља риболоваца, ловаца и скупљача хране нађени су: бројна плански грађена станишта, гробови који документују чудне погребне ритуале, обиље мајсторски изграђених алатки од камена, кости и рога, разноврстан накит, плочице са урезаним знацима сличним писму и монументалне скулптуре од камена.

Колевка културе Лепенског Вира је Ђердап, а њени творци су потомци старе европске популације из раздобља старијег каменог доба. Пред крај леденог доба (око 20.000 година пре нове ере) заједнице ове популације настаниле су и пећине у Ђердапу и у њима су живеле све до око 7.000 г. пре н. ере, кад је општа клима осетније отоплила. Промена климе омогућила је живот под ведрим небом. На основу броја станишта и гробова у најстаријем насељу (Прото Лепенски Вир) може се поуздано закључити да се заједница која је у њему живела састојала од три до четири биолошке породице, значи, највише од двадесетак чланова.

Малобројност заједнице, ограниченост комуникација и свођење економски експлоатисане територије на непосредну околину насеља, нужно успостављају привредно – друштвене односе који се заснивају на учешћу свих одраслих чланова заједнице у раду и коришћењу добара, једнаким обавезама и истим правима, на солидарности која је непријатељски расположена према сваком ауторитету и свим индивидуалним тежњама. Због тога је структура овог насеља још неартикулисана; покојници се сахрањују без одређеног реда, а све сировине се добијају из најближе околине.

Сасвим друкчију слику пружа насеље из наредне фазе – Лепенски Вир 1а. Оно се састојало од двадесетак станишта и имало најмање стотинак житеља. Овај број више не одговара величини терена на којем се живи и знато премашује број чланова у традиционално ловачко – скупљачким заједницама. Због овога прибегава се новим решењима. Станишта се више не граде произвољно, већ по утврђеном обрасцу. Њихове основе прецизно су измераване и увек имају облик зарубљеног кружног исечка под углом од 60 степени. У средишту овог насеља налази се пространи трг и велика кућа, а станишта око њих су распоређена у редове. Покојници овог времена сахрањују се ван насеља. Само појединци, најчешће мушкарци и жене који су доживели дубоку старост, сахрањени су на тргу или иза правоугаоних огњишта која су увек грађена од великих и тешких камених блокова.

Сложеност погребних ритуала показује да се у ово време формира друштво у коме неки појединци уживају посебне повластице за живот и трајно поштовање после смрти. Ова хијерархија могла је да се заснива само на поседовању оних знања и способности који имају виталан значај за заједницу. Посебан смисао за одређене врсте послова, посвећеност у тајне природе или способност да се пронађу нови извори хране и сировина вероватно су утврђивали ауторитет појединаца и обезбеђивали им повлашћен положај у друштву.

Да би сви делови друштва солидно функционисали било је неопходно да сваки појединац и сваки део заједнице обавља своје дужности у одређено време и на очекивани начин. Ово се могло постићи једино рестриктивним методама, односно неким ауторитетом. На основу археолошких докумената може се закључити да је у култури Лепенског Вира тај ауторитет била религија.

Монументалне камене скулптуре које су откривене у многим кућним светилиштима, свакако су иконографска илустрација једног сложеног мита. Постављане из генерације у генерацију уз кућна огњишта, ове скулптуре од циновских облутака – на којима су најчешће моделоване људске главе, рибе, јелен или загонетне арабеске – биле су за све чланове заједнице светиње које су им откривале велике истине о свету и одређивале понашање у свакодневном животу. Преко облутака из реке крај насеља сви чланови заједнице се повезују, за живота и после смрти, са основним елементима своје животне

средине – са водом и каменом. Постављањем облутака уз огњиште овим елементима је придружена и ватра, а преко ње – топлота и светлост сунца. Главни мотиви који су на облацима свакако су и основни садржаји постојећег мита: вероватно се мислило да се из облутака, као из великог праисконског јајета, рађа све што живи, на првом месту риболика бића (прародитељи људског рода) и животиње које се најчешће лове (риба, јелен). Ове скулптуре и овај мит су трајно осигуравали безбедност свим добрима заједнице, како друштвеним тако и економским, и спречавале да се она нарушавају или произвољно користе.

У раздобљу кад религија и уметност долазе до свог врхунца, на плану привређивања остварена су два подвига – припитомљене су или селекционисане одређене врсте животиња и култивисане су неке врсте дивљих житарица. Ово су две главне тековине велике или неолитске револуције. У култури Лепенског Вира до њих није дошло ни случајно ни тренутно, тј. оне су резултат истрајног посматрања природе, систематизованих знања, брижљивог одабирања и дуготрајног неговања одређених врста биљног и животињског света. У насељима Лепенски Вир 1б нађени су бројни предмети на којима су угравиране загонетне представе и знаци, слични координатном систему, скицама пределе, словима и бројкама. Њихов смисао остаће тајна, али су то несумњиво белешке о одређеним запажањима.

Свакодневни живот

У активностима везаним за задовољавање економских потреба коришћен је алат од различитих сировина: камена, костију великих папкара, јеленских рогова и очњака дивљих свиња. Бројне и разноврсне предмете од камена и костију могуће је по функцији разврстати на оружје за лов и риболов (пројектили, удице, батови), оруђе за домаћу радиност (ножеви, убадачи, шиљци, шила и длета) и алатке за рад у природи (секире, мотике, рала, будаци). Ту су, такође, и предмети за израду и обраду алата (тучкови, кугле, утеге, глачала, перкутери).

Скулптура

У време изградње насеља Лепенски Вир 1б отпочиње моделовање скулптура које се постављају у станишту, непосредно иза огњишта, где заједно с каменим „столовима“ и жртвеником формирају мала светилишта. Од овог тренутка скулптуре постају интегрални део архитектуре и све до краја културе Лепенског Вира израђују се од истог материјала – велики облаци од крупнозрчног пешчара. Ове скулптуре, кад су моделоване у натуралистичком стилу, приказују људску фигуру. Најчешће је јасно обликована једино глава, и то само њена основна обележја: снажни лукови обрва, уши, дуг нос и велика, широка уста.

Архитектура

Сва насеља су организована на исти начин; станишта се увек подижу око чистине која се налази у средишту потковичасте терасе. Тако, насеља имају у основи потковичасту форму и неку врсту трга у средини. Она су увек оријентисана према реци. Куће, „трг“ и цело насеље имају у основи облик зарубљеног кружног исечка, а то је само схематизована реална култура терасе Лепенски Вир. Склад између амбијента и архитектонских форми постигнут је помоћу мера и пропорција које се не налазе нигде у природи. Архитектура Лепенског Вира има у себи нечег изразито математичког, осећа се јасно да је прожета мистиком бројева, али основну јединицу мере није могуће превести на језик наше математике.

Становници насеља Лепенски Вир 3а и 3б, који су се бавили земљорадњом и сточарство, сматрали су земљу великом мајком, хранитељицом, и зато су мртве увек сахрањивали у згрченом, ембрионалном положају с уверењем да ће их материнско крило земље вечито штитити и грејати.